ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
ФИЛОСОФИЯ ЖӘНЕ САЯСАТТАНУ ФАКУЛЬТЕТІ

Профессор С.М. Жақыповтың
туғанына 65-жыл толуына арналған
«ПСИХОЛОГИЯНЫҢ ҚАЗІРГІ МӘСЕЛЕЛЕРІ: БАСТАУЫНАН ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒА ДЕЙІН»
атты Халықаралық ғылыми конференцияның
МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ
международной научной конференции
«СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПСИХОЛОГИИ: ОТ ИСТОКОВ К СОВРЕМЕННОСТИ»,
посвященной 65-летию со дня рождения
профессора С.М. Джакупова

MATERIALS
of International Scientific Conference
"CONTEMPORARY ISSUES OF PSYCHOLOGY: FROM THE BEGINNINGS TO MODERNITY",
dedicated to the 65th anniversary of
Professor S.M. Dzhakupov

Алматы
29 сәуір 2015 ж.

ДАМЫТУ........ 74
Измагамбетова Р.М., Елдеспаева Г.А. ОСОБЕННОСТИ ПРОЯВЛЕНИЯ ЧУВСТВА ОДИНОЧЕСТВА У ПОДРОСТКОВ........ 78
Камзанова А.Т., Жолдасова М.К., Лиясова А.А. ГУМАНИЗАЦИЯ ОБРАЗОВАНИЯ В ВУЗЕ ПОСРЕДСТВОМ ГЕШТАЛЬТ-ТЕХНОЛОГИЙ........ 81
Кудайбергенова Г.К., Кудайбергенова С.К. КОРРЕКЦИОННАЯ РАБОТА С АГРЕССИВНЫМИ ДЕТЬМИ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА........ 85
Надырбекова Э.А., Керимбекова Г., Молдабек Г. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫСЫНЫҢ ОҚУ ІС-ӘРЕКЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕСІ........ 89
Таумышева Р.Е., Байкелова Б.Ә. АНАЛИЗ ПРОБЛЕМ АДАПТАЦИИ ШКОЛЬНИКОВ СРЕДНЕГО ЗВЕНА........ 92
[redacted]панова А.; Қалымбетова Э.К. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ОРТА ЖӘНЕ КІШІ БИЗНЕСТІ ДАМЫТУ ЖОЛДАРЫ ЖӘНЕ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ........ 95
Стыбаева А.Ш., Оралымбетова Г.Ү., Байдалиева А.М. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН ДАМЫТУ АРҚЫЛЫ ҰЛТТЫҚ САНА СЕЗІМІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ........ 101
Утеуова А.А., Исабаева С.Б. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СУИЦИДАЛЬНОГО ПОВЕДЕНИЯ ПОДРОСТКОВ........ 104

3 Секция ӘЛЕУМЕТТІК ПСИХОЛОГИЯ: МӘДЕНИЕТ ЖӘНЕ ТҰЛҒАНЫ ЗЕРТТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ
Секция 3 СОЦИАЛЬНАЯ ПСИХОЛОГИЯ: ПРОБЛЕМЫ ИССЛЕДОВАНИЯ КУЛЬТУРЫ И ЛИЧНОСТИ

Абдрашитова Т.А., Абрелева М.М. ПРОФАЙЛИНГ КАК ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ АНТИТЕРРОРИСТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ........ 107
[redacted]ыстан [redacted], Калымбетова Э.К. ЖЕТІМ БАЛАЛАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК БЕЙІМДЕЛУІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ........ 109
Ахметжанова М.Б., Есмуратова А. ЖАСӨСПІРІМДІК ШАҚТАҒЫ ТҰЛҒАНЫҢ ӨЗІН-ӨЗІ ТАНУЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ........ 114
Аяганова А.Ж., Дильманова Г. ЖАСТАРДЫҢ АТОДЕСТРУКТИВТІ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҒЫН ЗЕРТТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ........ 117
Аяганова А.Ж., Жалтырова А. ЖАСТАРДЫҢ АЗАМАТТЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК МӘНІ........ 122
Бекова Ж.К. ЛИЧНОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННЫЙ ПОДХОД СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ АДАПТАЦИИ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ........ 124
Бердібаева С.К., Гарбер А.И., [redacted]ахиева Ф.; Садыкова Н.М., [redacted] ШЕТ ЕЛДЕ ТҰРАТЫН ҚАЗАҚТАРДЫҢ ҚҰНДЫЛЫҚТАРҒА БАҒДАРЛАНУЫН ЗЕРТТЕУ........ 128
Герасимова В.В. АГРЕССИЯ КАК ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ДЕФОРМАЦИЯ ЛИЧНОСТИ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ........ 132
Романова Н.М., Бердибаева С.К., [redacted]ахиева [redacted], Файзулина А.К. ГЕНДЕРНЫЕ И ВОЗРАСТНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ В СТРУКТУРЕ ВОВЛЕЧЕНИЯ ПОДРОСТКА В КРИМИНАЛЬНУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ........ 134
Джумажанова Г.К., Дакина Г.Т. СТУДЕНТТЕР ТҰЛҒАСЫНЫҢ ЭМОЦИОНАЛДЫҚ СФЕРАСЫ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН ЗЕРТТЕУ........ 138
[redacted]анова [redacted], Дүйсенбеков Д.Д. ҚАЗІРГІ ЖАСТАРДЫҢ ҚҰНДЫЛЫҚ БАҒДАРЛАРЫ........ 142
Каденова З.А. ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІКТІҢ ТҰЛҒА ДАМУЫНДАҒЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ........ 144
Карабалина А.А., Жиенбаева Б.Б. СОЦИАЛЬНЫЕ МЕХАНИЗМЫ ЯЗЫКОВОЙ КОММУНИКАЦИИ........ 147

Құдайбергенова С.К., Садықова Н.М. ТҰЛҒАНЫҢ ӨЗІНДІК АНЫҚТАУЫ ӘЛЕУМЕТТЕНУДІҢ ӨРІСІНДЕ........ 150

Мадалиева З.Б., Бейсеубаева Р.А. ОБ ОСОБЕННОСТЯХ ПРОЯВЛЕНИЯ ПОТРЕБНОСТНО-МОТИВАЦИОННОЙ СФЕРЫ ЛИЧНОСТИ ПРИ КОМПЬЮТЕРНОЙ АДДИКЦИИ........ 154

Мандыкаева А.Р., Байсарина С.С., Садембай Н.А. ҚАЗІРГІ ТАҢДАҒЫ БАЛАЛАР ҮЙІНДЕГІ ТӘРБИЕЛЕНУШІЛЕРДІҢ ЖАҒДАЙЛАРЫ........ 157

Мандыкаева А.Р., Оңайғалиева А.Р., Давлетова Ш. АТА-АНА МЕН ЖЕТКІНШЕК АРАСЫНДАҒЫ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ........ 162

Надырбекова Э.А., Аманулла А., Қожанова А. БАЛАЛАРДАҒЫ АГРЕССИВТІ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТЫҢ КӨРІНІУІНЕ ӘСЕР ЕТЕТІН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЖАҒДАЙЛАР........ 166

Надырбекова Э.А., Қожанова А., Аманулла А. ТОЛЫҚ ЕМЕС ОТБАСЫДАН ШЫҚҚАН ЖЕТКІНШЕКТЕРДІҢ АГРЕССИВТІ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ. 170

Надырбекова Э.А., Молдабек Г., Керимбекова Г. ИНТЕРНЕТКЕ ТӘУЕЛДІЛІК ТАНЫТАТЫН ЖАСӨСПІРІМДЕР ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫНА ӘСЕРІ........ 174

[illegible]аурызбаева [illegible], Жолдасова М.К. ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТА ЗЕЙІН ҚАСИЕТТЕРІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ........ 178

[illegible]скенбай Ф.[illegible], Қалымбетова Э.К., Төлегенова А.А., Man C.Chung, Баймолдина Л.О. КОМПЬЮТЕРЛІК ОЙЫНДАРҒА ТӘУЕЛДІЛІКТІҢ ПСИХОЛОҒИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ........ 181

[illegible]тдинова Б.[illegible], Жұбаназарова Н.С. СТУДЕНТТЕРДІҢ ЖОҒАРҒЫ ОҚУ ОРНЫНДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТЕНУ ПРОЦЕСІНДЕГІ ЭМОЦИЯЛЫҚ ҚҰЗІРЕТТІЛІКТЕРДІҢ ДАМУЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ........ 185

Рәпілбек Е.Н., Талдыбекова Ә.А. ТҰЛҒАНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ОРТАҒА БЕЙІМДЕЛУІНЕ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТЫҢ ЫҚПАЛЫ........ 187

Сабыржанкызы Ж., Алдажарова М.А. ЛИЧНОСТНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПОДРОСТКОВ С ДЕЗАДАПТИВНЫМ ПОВЕДЕНИЕМ........ 190

Сарсенбаева Б.Г., Махметова Н.К., Рахимжанова А.Б. ВЗАИМОСВЯЗЬ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ АДАПТАЦИИ СТУДЕНТОВ И ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО САМООПРЕДЕЛЕНИЯ........ 193

[illegible]иева Ф.А., Беркімбай Р.М., Токтарбай А.С. ИЗУЧЕНИЕ РОЛИ СОЦИАЛЬНОГО ОПЫТА ПРОЖИВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН КАК ФАКТОРА ФОРМИРОВАНИЯ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ У НЕМЦЕВ-ПЕРЕСЕЛЕНЦЕВ........ 197

[illegible]бекова [illegible], Кабакова М.П., Man C.Chung ЭМОЦИОНАЛЬНЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И ПОСТТРАВМАТИЧЕСКИЙ РОСТ........ 204

Сулейменов С.А. СОЦИАЛЬНО –ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ ОСУЖДЕННЫХ В ПЕНИТЕНЦИАРНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ........ 207

[illegible]илеубаева М.С., Қалымбетова Э.К., Кабакова М.П. М. МАҚАТАЕВТЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ ДАРЫНДЫЛЫҚ ФЕНОМЕНІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫ МЕН СИПАТЫ........ 210

Тоқсанбаева Н.К., [illegible]мадилова [illegible], [illegible]асузақова С., [illegible]ұрғынбек [illegible]. ҚАЗАҚ ОТБАСЫНДАҒЫ ТӘРБИЕЛЕУ СТИЛІ МЕН ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚ АКЦЕНТУАЦИЯСЫНЫҢ ӨЗАРА БАЙЛАНЫСЫ........ 215

Толегенова А.А., [illegible]жакупов М.С. К ВОПРОСУ ОБ ЭМОЦИОНАЛЬНОСТИ В СТРУКТУРЕ ЛИЧНОСТИ........ 219

Турсунгожинова Г.С. СУИЦИДАЛЬНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ПОДРОСТКОВОГО ВОЗРАСТА........ 224

***

The article shows the socio - psychological problems of foreign students' adaptation to the conditions of the university. In a successful social - psychological adaptation of foreign students student-centered approach is considered as the basic principle of the synthesis areas of pedagogical activity.

С.Қ. Бердібаева
А.И. Гарбер
Ф. Сахиева
Н.М. Садыкова
Г. Бегімжанова

ШЕТ ЕЛДЕ ТҰРАТЫН ҚАЗАҚТАРДЫҢ ҚҰНДЫЛЫҚТАРҒА БАҒДАРЛАНУЫН ЗЕРТТЕУ

Зерттеуіміздің негізгі мақсаты Еуропода тұратын қазақ бауырларымыздың құндылықтарға бағдарлану ерекшеліктерін зерттеу болды.

Зерттеу барысында шет елде және қазақстанда тұратын қазақтардың құндылықтарға бағдарлануын салыстырып талдап, зерттеу. Негізінен осы салыстыру барысында олардың құндылықтарға бағдарлауында жалпы ұқсастықты және айырмашылықтарды байқауға болады. Факторлық талдау нәтижесінде Қазакстанның титулды этносы мен шет елде тұратын қазақтардың құндылықтарға бағдарлану ерекшеліктері бойынша әрі ұқсас, әрі айырмашылық жағдайлар талданды.

Шет елдік қазақтардың құндылықтарға бағдарлану ерекшеліктеріне тоқталсақ, оларда көбінесе діннен, тағдырдан, руханилықтан, сенімнен өмірлік мағынаны іздегенін көруге болады. Олардың ата бабалары кезінде жағдайларға байланысты Қазақстаннан Еуропаға, Қытайға қоныс аударын, көптеген қиындықтарды бастан кешіргені мәлім, соған байланысты болар шет елдік қазақтар өз өмірлеріне байланысты болатын өзгерістерге, тәуекелге бару сияқты мүмкіндіктерді жоғары қояды. Шет еледе қазақ диаспорасының қалыптасуы ұзақ болған -жоңғар соғысы, сталиндік аграрлық реформа, Орта Азия халқына деген патшалық үкіметтің саясаты, кеңес кезеңі және азаматтық соғыс пен басқада тарихи оқиғалар себеп болғаны белгілі.

Сонымен қатар шет елдік қазақтар бірлесу сезімін, жайлылықты жоғары бағалайды соның негізінде біз олардағы ұжымдық құндылықтарды жоғарғы қоятынын көрдік яғни тепе-теңдікті сақтау бойынша өмірілк мағынаны табуды көздейді.

Ал Қазақстанда тұратын титулды этносқа келсек ең алдыменен олардағы индивидуалды құндылықтарға бағдарлану басым екендігі байқалды. Олар ең бастысы әлеуметтік сәттілікте өзін тарату, өзін анықтау сияқты құндылықтарға басымдылық көрсетті. Олар үшін ең бастысы отбасы және материалды сәттілікке жету болса, ал ұжымдық және әлеуметтік құндылықтарды екінші жоспарга қояды.

Шет елде тұрсада біздің қандастарымыз үшін олардың отаны қазақстан болып табылады және қазақ қалкының бір құрамдас бөлігіміз деп санайды.

Қазақтардың бүкіл әлемдік ассоциациясының мәліметтері бойынша 43 мемлекетте 5 милион қазақтар тұрып жатыр, солардың 80% Өзбекстанда, Қытайды және Ресейде тұрып жатқандар, мәселен Өзбекстанда 2 млн; Қытайда 2 млн. жуық, Ресейде 1 млн, Монғолияда 83 мың қазақтар тұрып жатса, Түрікменстанда 74 мың, Турцияда 12 мың, Қырғызда 10 мың, Иранда 5мыңдай қандастарымыз тұрып жатыр. Еуропоға келсек Францияда 280 отбасы, Германияда 150, Швецияда 51 отбасы, Австрияда 20, АҚШ-14 отбасы, Ауғанстанда- 150 отбасы, Сауд Арабиясында 15, Австралияда 5 отбасы өмір сүріп жатыр.

Қазақтардың шет елдік әлемдік ассоциациясының мәліметтеріне сүйенсек шет елдегі қазақ диаспорасының саны әртүрлі себептермен азайып келеді. Осы ұйымның берген мәліметтеріне сүйенсек шет елдік 2 млн. Қазақтар отанына кайтқысы келетінін айтады.

Алайда осы мақсатты орындау үшін ғылыми-экономикалық бағдарлама әлі толық жасалмаған [1].

Шет елдік казақ диаспора өкілдерінің өмірлік жағдайлары сол өздері тұрақты тұратын елдің экономикалық жағдайымен тікелей байланысты.

Әлемнің әртүлі елдерінде тұратын қазатардың саяси, экономикалық мәртебелері мен әлеуметтік-мәдени орталары әртүрлі. Ең қиын жағдай ауған диаспораларының мәртебелері мен азаматтықа байланысты сұрақтарында ерекше қиындықтар туындаған [2].

Шет елде тұратын қазақтардың ең басты маңызды мәселесі қазақ тілін зерттеу, тілді, ұлттық мәдениетті, ұлттық салт дәстүрлерді сақтау және білім алуды туған ана тілінде алуды жүзеге асыру, міне осы жағдайлар бізге шет елде тұратын қазақтардың ұлттық мәдениетті сақтаудың негізі бола алатын құндылықтарға бағдарлануын зерттеудің маңыздылығы жайлы ойымызды бекітті [3].

Оралмандардың өздерінің тарихи отанына оралуы және қазақстанның титулды этносымен өте тығыз өзара байланысты орнату мәселесі Республикамыздың ұлттық саясатының құрамдас бөлігін құрайды. Ұлттық саясаттағы негізгі бір мәселе ол демографиялық жағдайдың төмендеуі болып отыр, бұл жағдай тұрақты емес, жыл сайын күрделенуде, туу процесі күрт төмендеп кетті, елімізден көптеген басқа ұлт адамдары кетіп жатыр, сондықтанда тұрғылықты халықтың саны азаюда [4].

Міне осыған байланысты қазақстанның титулды этносы мен шет елде тұратын қазақтардың этностық және жалпы адами құндылықтар сферасын зерттеу, ұрпақтан ұрпаққа берілетін ұлттық мәдениетті сақтаудың және дамытудың негізін қалайтын ғылыми мәселе деп қарастырдық.

Осы мақалада біз шет елде тұратын қазақтардың құндылықтарға бағдарлануын зерттеу үшін қазақстандық титулды этнос пен шет елдік қазақтардың құндылықтарға бағдарлану ерекшеліктерінде ұқсастықтар мен айырмашылықтарды қарастыруға мүмкіндік беретін кешенді психодиагностикалық әдістемелер негізделді.

Зерттеуде келесі әдістемелер қолданылды: Ш. Шварц-құндылықтар сұрақнамасы, - құндылықтарға бағдаралуды зерттейтін М. Рокич әдістемесі [5, 6, 7], Е.Б. Фантолованың Л.С. Колмогорова, Д.В. Каширский модификациялаған құндылықтарға бағдарланулар жүйесін диагностикалау әдістемесі [8], Т. Кунның «Мен кіммін?» модификацияланған әдістемесі, «Өмірлік құндылықтар мен мағыналар атты Лебенің әдістемесі бойынша» Т. Шнель және П. Бекердің сұрақнамасының адаптацияланған нұсқасы [9,10] (қазақ тіліндегі авторлық адаптациясы [11]).

Зерттеу әдістемелеріне қысқаша шолу жасасақ, 1992 жылы Ш. Шварц жасаған әдістеме топтың (мәдениеттің) қоғамдағы өзгерістерге және тұлғаның өмірлік мәселелерімен қатысты құндылықтардың өзгеру динамикасын зерттеу үшін қолданылады. Ш. Шварц құндылықтар деп қоғам менталитетінен, ортадан, мәдениеттен тікелей тәуелді болатын «танымдалған» қажеттіліктер деп түсінді.

Ш. Шварцтың сұрақнамасының негізіне барлық құндылықтар әлеуметтік және индивидуалды болады деген теорияға негізделген. Ол өз моделінде адамның негізгі он екі құндылықтарын суреттеді: жетістік, әлеуметтік билік, өзіндік анықталу, рахаттану, стимуляция, шектелген конформизм, дәстүрлерді колдау, әлеуметтілік, қауіпсіздік, кемелдену, әлеуметтік мәдениет, руханилық.

Сұрақнаманы жасағанда Ш. Шварц М. Рокичтің әдістемесін қолданды оны сапалы түрде модификациялап, кеңейтіп және оның концептуалды базасын жетілдірді.

Өзімізге белгілі М. Рокич әдістемесінде құндылықтар тізімінен тура рангілеп алынатын құндылықтардың екі класын көрсетті: терминалды және инструменталды. Ол құндылықтар-мақсат және құндылықтар-құрал деп аталатын дәстүрлі бөлінетін екі бөлуге сәйкес келеді [12, 13].

Ал Е.Б. Фанталованың әдістемесі тұлғаның ішкі конфликтілері мен құндылықтарға бағдарлану жүйесін зерттейді [14]. Әдістеменің негізіне көпөлшемді шкалалау процедурасы

алынған, яғни соның бір әдісі-жұптап салыстыру, біріншi таңдауда мәнділігі бойынша, ал екінші таңдауда қол жетімдігі сферасы бойынша өзара салыстырылады.

Т. Кунның әдістемесінің модификациясында «Мен кіммін?» сұрағына жауаптарда қазақ диаспорасының өзінің ұлтын көрсететін жауаптарға екпін жасалады [13].

«Лебе» сұрақнамасының негізіне, әрекет пен бастан кешулерді, ойлардың экзистенцианалды бейнелерінің тұлғалық мәнділігінен шығатын дамудың интерпәндік теориясы алынады, Т. Шнель и П. Бекер мағыналар мен өмірлік құндылықтарды диагностикалауға бағытталған сұрақнаманы жасады (2007). Сұрақнаманы жасау барысында олар әлеуметтік, мәдени және діни нанымдары бойынша алынған әртүрлі өкілдерді зерттеді [15].

Теориялық базисі таратылған мағыналар мен негізгі құндылықтар әрекет пен бастан кешулерде, ойлар бейнесінде көрінеді деген өмірлік құндылықтардың иерархиялық конструктісіне негізделді [16]. Сұрақнамада 26 негізгі шкалалар бар, олар ең ірі деген төрт өлшеулерге бөлінеді: өзіндік трансценденттілік, өзіндік даму, тәртіп және тұтастық-игілік. Бесінші өлшеу өмірлік құндылықтардан тәуелсіз болатын өмір мағынасы жайлы қабылдау туралы ақпарат береді, экзистенциалды дағдарыс немесе мағынасын түсіну туралы жауап береді [10].

Біздің зерттеуге 20-60 жас аралығындағы сыналушылар қатысты, орта жасы 42 жас 5 айды құрады. 103 сыналушы Қазақстанның титулды этносы, 54- Қытайда тұратын қазақ сыналушылар, 61-Германияда тұратын қазақ диаспорасы бойынша сыналушылары болды. Жалпы барлық сыналушылар саны - қазақ этносының 218 өкілдері. Эксперименттік топқа шет елде тұратын қазак диаспорасы алынды (115 адам), ал тексеру тобына Қазақстанның титулды этнос өкілдері құрады (103 адам). Зертетуге 121 әйел адам және 97 ер адамдар қатысты, зерттеудің әрбір таңдау көлемдерінде ер адамдар мен әйел адамдардың арақатынасы тең болып қамтылды [17].

Зерттеу нәтижелеріне қысқаша тоқталсақ Ш. Шварц әдістемесі бойынша эксперименттік және тексеру топтары бойынша бір ғана критерийде айырмашылық табылды атап айтсақ «Әлеуметтік мәдениет» критерийі.

Е.Б. Фанталованың әдістемесі бойынша эксперименттік топ пен тексеру тобында «Еркіндік әрекет пен амалдардағы тәуелсіздік ретінде» атты критерий мен «Құндылықтар мен қолжетімділк» критерийлері бойынша айырмашылықтар болды (U критерий: R=3503; асимптотты мәнділік 0,02).

Т. Кун және Лебе әдістемелері бойынша екі топта құндылықтарда айырмашылықтар табылды ($p \leq 0,01$), әсіресе Лебе бойынша көп статистикалық айырмашылықтар табылды. Ал ұқсастықтар келесі құндылықтар бойынша табылды: қанағаттану, әлеуметтік белсенділік, денсаулық, генеративтілік, даму, нәтиже, творчество, дәстүр.

Ал Кун бойынша титулды этносқа қарағанда шет елдік қазақтар мен қазақпын деген жауапты көп берді, ранг бойынша жоғары тұрды [18].

М. Рокич бойынша екі топта статистикалық мәнді айырмашылықтар табылды, атап айтқанда екі терминалды құндылықтар бойынша: денсаулық және еркіндік және жеті инструменталды құндылықтар бойынша: ұқыптылық, өзінің және басқалардың кемшіліктеріне деген ымырасыздық, жауапкершілік, өзін қадағалау, көзқарастардың кеңдігі, адалдық және сезімталдық.

Алынған мәліметтер мен өзгергіштіктердің көлемі үлкен болғандықтан, олардың өлшемін азайту үшін факторлық анализ процедурасы пайдаланылды және факторлық анализ бойынша статистикалық өңдеу үшін SPSS 21.0. статистикалық бағдарлама пакеті қолданылды (Кайзер бойынша нормализациялаумен Varimax айналдыруы).

Факторлық анализ нәтижесінде 95 өзгергіштіктер айналдырылды (Ш. Шварц бойынша-12 өзгергіштік, М. Рокич-36, Е.Б. Фанталова-12, Лебе-34). Эксперименттік таңдауда шет елдік қазақтар үшін 61 интерация, ал тексеру тобында титулды этнос үшін 130 интерациялар қажет болды. Нәтижесінде эксперименттік топта 28 жаңа факторлардың 87,91% суммарлы

дисперсиясын, ал тексеру тобында 28 жаңа факторлардың 75,03% суммарлы дисперсиясын түсіндірді.

Сонымен қорыта айтатын болсақ факторлық анализ нәтижесінде эксперименттік топ шет елдік қазақтар мен тексеру тоы титулды этнос өкілдерінің құндылықтарға бағдарлану сфераларында ұқсастықтар және айырмашылықтар табылды.

Шет ел қазақтарында құндылықтар сферасының маңызды құрылымын сипаттайтын төрт құндылықтарға бағдарлану анықталды: тұтастану-бірігу сезімі және игілік, кемелдену, дінилікке негізделген трансценденттілік, жаңаны іздеудегі өмірлік мағынаны табу, тәуекелділікке бару, өз тағдырына деген сенім, осылардың бәрі оларда ұжымдықпен қатар индивидуалды құндылықтарға басымдылық берді әсіресе басқалармен тұтастық құру сезіміне жету.

Шет елде тұратын қазақ диаспорасында руханилықта, тағдырда, дінде, сенімде өмірілк мағына табуға бейім. Ал қазақстанда тұратын қазақтар индивидуалды құндылықтарға бағдарлануға екпін жасаумен сипатталды. Олар негізінен өзін тарату, өзіндік анықталуға бағдарланады, әсіресе әлеуметтік табысқа жетуде. Олар үшін маңызды құндылықтарға бағдарлану олардың отбасы, материалды жетістік, ал ұжымдық және әлеуметтік құндылықтар екінші орынға жылжиды.

Алынған нәтижелер ең алдыменен шет елде және өз елінде тұрып жатқан қазақтардың тарихи оқиғаларымен байланысты екенін көрсетеді. Шет елдік қазақтарда міндетті түрде тұтастыққа яғни бірігуге ұмтылу басым, дінилік сипат басым болды.

Қазақтан Республикасы жас мемлекет сондықтанда құндылықтарға бағдарлануда ерекшеліктер байқалады, егеменді болу, тәуелсіз елге айналу өзін көрсетуге, өзін таратуға деген қалаулар басымдылық берді. Факторлық анализ негізінде шет елде тұратын қазақ диаспорасының құндылықтарға бағдарлануларының салыстырмалы талдауы жасалып зерттелінді.

Факторлық анлиз бізге шет елдік қазақтардың құндылықтарға бағдарлануларының құрылымдары талдауға мүмкіндік берді, келесі зерттеуде Германияға қоныс аударған, бұрын қазақстанда тұрып кеткен неміс этносы мен шет елдік қазақтардың құндылықтарға бағдарланулары салыстырмалы талданады

Литература

1. Казахстанская модель этнополитики. Алматы, 2002. - С. 94 – 96.
2. Khamitova A.B. Problemy chelovecheskikh tsennostey v kasakhskoy culture // Vestnik Kargu, - Karaganda, 2008.
3. Blyumkin V.A. Mir moralnykhtsennostey. M., 2001
4. Kasymova G.S., Niyazbekova K.S. Dukhovno – nravstvennyei deinproto kasakhov // http://www.rusnauka.com
5. KarandashevV.N. Metodika Shvartsa dlya izucheniya tsennostey lichnosti. Kontseptsiyai metodicheskoe rukovodstvo.–SPb.: Izd-voRech, 2004. – 72 s.
6. Schwartz, S. H. &Bilsky, W. Towards a psychological structure of human values // Journal of Personality & Social Psychology, 1987, 53. pp. 550-562.
7. Schwartz S.H., Melech G., Lehmann A., Burgess S., Harris M., Owens V. Extending the cross–cultural validity of the theory of basic human values with a different method of measurement // Journal of Cross–Cultural Psychology. 2001. 32. 519–542.
8. Фанталова Е.Б. Новые методы диагностики в клинической психологии / Е. Б. Фанталова // Клиническая психология в социальной работе / Под ред. Б. А. Марпинина. – М.: Академия, 2002. – С.177–217.
9. Schnell, T. &Becker , P. (2006). Personality and Meaning in Life. Personality and individual Differences, 41 (1), 117-129
10. Schnell, T. und P. Becker (2007). Fragebogen zu Lebensbedeutungen und Lebenssinn. Hogrefe Verlag GmbH & Co KG